

ПСИХОЛОГІЯ ХУДОЖНЬОГО РОЗВИТКУ

Вікторія Рагозіна

ФЕНОМЕН ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Ще у 20-ті роки питання про творчість у дітей, про значення творчої діяльності для загального розвитку і формування дитини Л.Виготський назвав одним із найважливіших питань педагогіки і психології. Пройшло більше 70-ти років, однак інтерес до проблеми зростає. Сучасні соціально-економічні умови функціонування суспільства обумовлюють потребу в новому типі особистості з високим рівнем культури і духовності, спроможної приймати рішення, свідомо здійснювати власний вибір, гнучко реагувати на зміни обставин і самому їх творити. Такі потреби задовільняють якості особистості, котрі вчені визначають як "творчі здібності". Однак, щоб їх визначати і формувати, необхідно знати основні здобутки вчених з питань виявлення і розвитку творчих здібностей.

На початку ХХ століття у вітчизняній психолого-педагогічній науці активізувалися пошуки джерел, вивчення структури і розвитку здібностей дітей. Рішення цієї проблеми мало специфічний характер і залежало від соціальних потреб суспільства і рівня розвитку психолого-педагогічної науки.

На основі діагностики пізнавальних процесів у 1900-1910-х роках зроблені спроби оцінки рівнів здібностей дітей (Г.Россолімо, П.Соколов, К.Сотонін та інші).

Вчені прагнули дослідити зростання окремих здібностей, але водночас намагалися знайти залежність між ними і визначити ядро здібностей, представити їх як комплекс, а не як сукупність ізольованих функцій.

У 20-ті роки набули значного поширення тести інтелекту, зокрема А.Біне – Т.Сімона у різних модифікаціях, що вплинуло на розробку і реалізацію методів діагностики. Однак, на думку деяких вчених (В.Екземплярський), пріоритетним завданням стало визначення розвитку не тільки інтелектуальної, а й вольової, емоційної та інших сфер особистості, і лише недостатня розробленість експериментальних методів їх виявлення призвела до обмеження вивчення особистості інтелектом. Отже, у вітчизняній педагогіці вже у 20-30-х роках простежується особистісне орієнтування у вивченні і діагностуванні здібностей дітей.

Значним внеском у теорію здібностей стали праці Б.Ананьєва, Б.Теплова, О.Ковальова, О.Леонтьєва, В.М'ясищева, Л.Рубінштейна та ін., в дослідженнях яких простежується діяльнісний підхід до проблеми. Найбільш типовим є визначення Б.Теплова, за яким здібності характеризуються як стійкі індивідуально-психологічні властивості особистості, які є умовою успішного виконання одного або кількох видів діяльності. Вчений вказував на три суттєві ознаки. По-перше, під здібностями розуміються такі індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої. По-друге, здібностями називають не будь-які взагалі індивідуальні особливості, а тільки такі, що мають відношення до успішності виконання певної діяльності або багатьох діяльностей. По-третє, поняття "здібності" не зводяться до тих знань, умінь та навичок, що вже вироблені у певної людини.

Після 1936 року найбільш суттєвими для розвитку здібностей, порівняно з генетичними, вважалися соціальні (культурно-педагогічні) фактори, тому подальший розвиток проблема здібностей дістала у дослідженнях творчості, творчого мислення, механізмів творчого акту (Л.Виготський, Д.Богоявленська, Н.Лейтес, Я.Пономарьов, О.Матюшкін, В.Моляко та ін.).

М.Лейтес і О.Бодальов вивчав вплив вікових особливостей на формування здібностей. Вчені є прихильниками того, що для розвитку здібностей необхідним є засвоєння знань і умінь, що вироблені у суспільно-історичній практиці [1].

Л.Виготський, розглядаючи рівні розвитку здібних дітей, керувався положенням, що навчання випереджає розвиток і відбувається тому, що дитину навчають. Навчання має опиратися на "зону найближчого розвитку"[2].

У 80-90-ті роки помітним у дослідженнях вчених став потяг до інтегративних підходів у вивченні здібностей, що є значним поступом у розумінні природи творчості.

Під кутом творчого потенціалу індивіда означену проблему досліджує О.Матюшкін. Формулювання концепції творчої обдарованості опирається на його праці по розвитку творчого мислення учнів за допомогою методів проблемного навчання, діалогічних форм навчання, що сприяють особистісному творчому зростанню дітей. Творчість О.Матюшкін розуміє як механізм, умову розвитку, як фундаментальну якість психіки. Структурними компонентами здібностей вчений вважає пізнавальну мотивацію, дослідницьку творчу активність, що полягає у виявленні нового, формулюванні й рішенні проблем [4].

Представники особистісного підходу (Т.Артем'єва, В.Іванов, В.Каган, та ін.) до проблеми здібностей відмічають, що без врахування емоційно-мотиваційних та особистісних характеристик суб'єкта неможливо здійснювати прогнозування розвитку здібностей дітей. Сучасні дослідники у цій галузі опираються на праці зарубіжних вчених К.Роджерса, А.Маслоу та ін, і розглядають взаємозалежність творчого процесу і "самоактуалізації" особистості.

Зауважимо, що дослідження вітчизняних вчених тісно перепліталися з досягненнями зарубіжних вчених, оскільки вивчався їх досвід, зокрема, гостра полеміка відносно ознак, параметрів, структурних компонентів здібностей. В процесі аналізу праць зарубіжних вчених простежуються декілька тенденцій у розробці означеної проблеми.

До середини ХХ століття творчість пов'язували з інтелектуальним розвитком. Визначення поняття творчості виключно або переважно в термінах інтелекту було започатковано представниками Вундтовської школи (1900-1910р.р.). Творчі здібності визначали як загальну здібність свідомо спрямовувати своє мислення на нові вимоги, пристосовуватися до завдань і умов життя. Трактують творчих здібностей як розумових зумовлювало віднесення до них всієї системи пізнавальних процесів, але в той же час віддаляло творчі здібності від особистісних характеристик людини.

Необхідність позитивного реагування на соціальний запит у 30-50-х роках нашого століття спонукала вчених активно розробляти численні тести інтелекту та шкали його випробування (Є.Мейман, А.Біне – Т.Сімон, Г.Айзенк, Л.Термен, Ч.Спірмен та ін.). Однак, проаналізувавши тести, вчені Б.Саймон, Ж.Торндайк, Л.Терстоун, Д.Томпсон виявили їх обмеженість у діагностування творчих здібностей. По-перше, здібності кожного суб'єкта незалежні і неоднакові. По-друге, тести є здатними для аналізу окремих здібностей і не визначають їх сукупність, від якої, на думку вчених, залежить цінність індивіда. По-третє, тести виявляють знання, уміння і навички, одержані в школі й сім'ї, а не власне здібності. Однак, розроблення тестів мало прогресивне значення, оскільки увага дослідників перемістилася від розуміння здібностей як однофакторного явища до розкриття їх структури.

Визначалося, що творчі здібності не ототожнюються інтелектом (Р.Кеттел, Дж.Гілфорд), хоча тести інтелекту мають важливу функцію своєчасного педагогічного коректування розвитку здібностей. Вчені показали відсутність прямої залежності розвитку творчих здібностей від інтелекту.

Поступово уявлення Л.Термена про високий коефіцієнт інтелектуальності як єдиний показник творчості індивіда змінилося на визнання важливого значення творчого потенціалу і мотиваційних особливостей дитини, її інтересів, спеціальних здібностей, а також умов соціального оточення і навчання в розвитку здібностей.

Дж.Гілфорд розробив концепцію структури творчої особистості. Компонентами цієї структури стали 120 мисленневих здібностей. Їх практичне застосування стало своєрідною моделлю когнітивної діяльності. Педагоги, які працюють із здібними дітьми, одержали інструментарій теоретичних і практичних засобів, що сприяють пошуків уроків, стимулюванню пізнавальної діяльності і самостійної пошукової активності.

Після проведених досліджень високоінтелектуальних і високодивергентних (творчих) дітей у 60-70-ті роки (Дж.Гетцельс, П.Джексон, М.Осборн, К.Тейлор, П.Торренс та ін.), з'ясувалося, що природа здібностей є ще більш поліфонічною. Перспективи здібних дітей визначаються рівнем їх досягнень і (або) потенційними можливостями в одній чи кількох галузях: інтелектуальній, академічних досягнень, творчого або продуктивного мислення, спілкування і лідерства, художньої діяльності, рухової діяльності. Отже, поступово відбувся перехід від обмеження здібностей інтелектом до дослідження інших видів здібностей: творчих, лідерських, художніх та ін.

Для процедури виявлення здібних дітей, складання програм навчання створені численні моделі чи концепції здібностей: "трикіляцева" модель Дж.Рензуллі, чотирикомпонентна модель Дж.Фельдхьюсена, триархічна теорія Р.Стернберга, моделі Б.Блуна, Ф.Уїлмса та ін. Цінність різних концептуальних підходів полягає в багатобічному охопленні аспектів здібностей, що допомагає в практичній реалізації проблеми.

З усього вищенаведеного можна зробити висновок, що меж для визначення здібностей не існує. У вітчизняних та зарубіжних дослідженнях простежуються тенденції необхідності удосконалення системи навчання, що дозволило б здібним дітям виявляти свої особливості, розвинути як талановитій особистості. Актуальним залишається питання про діагностику, навчання здібних дітей, про особливості корекції їх творчої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодалев А.А. О направлениях и задачах научной разработки проблемы способностей // Вопросы психологии. - 1987. - № 1. - С.119-124.
2. Выготский Л.С. Психология искусства. - М.: Педагогика, 1987. - 250с.
3. Маслоу А. Самоактуализация личности и образование. - К.- Д., 1994. - 45 с.
4. Матюшкин А. Психология творчества. - М., 1992.
5. Тарасова К.В. Онтогенез музыкальных способностей: Педагогическая наука - реформе школы. - М.: Педагогика, 1988.
6. Шрагтина Л.И. Логика воображения. Учебное пособие. - Одесса: Полис, 1995.

Едуард Брилін

МУЗИЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Перед сучасним суспільством постає актуальна проблема оновлення української культури, науки й освіти, за основу розвитку яких узято ідею національного відродження, вивчення та практичне застосування національної спадщини.

Музична культура, як складова частина української культури, у цій справі звертається до кращих зразків музичного мистецтва композиторів-класиків та народної творчості.

Українські видатні музичні твори минулого та сьогодення формують і поглиблюють національну свідомість особистості, служать засобом збереження соціальної пам'яті нації.

Багатство спадщини, славні традиції, самобутні фольклорні джерела дали творче натхнення цілій плеяді видатних митців, творчість яких відбиває музичне життя свого часу, історично визначаючи певне місце і роль музичної творчості у загальному культурному процесі. Вони розкрили шляхи поєднання народної і професійної творчості в різних музичних жанрах, викристалізували національний музичний стиль. Одночасно індивідуальний стиль кожного формувалася на ґрунті всебічного засвоєння музичних знань, удосконалення композиторської техніки, дедалі глибшого проникнення в життя народного духу та закономірностей українського фольклору. Життя і творчість кожного справжнього митця, громадська діяльність і художні міри зливаються в єдине ціле. Прагнення служити суспільному прогресу, реалізація своїх творчих сил і віддача їх люду – головна заповідь виникнення художніх цінностей, що стають надбанням народу, залишаючи слід в історії розвитку культури.

Основною умовою існування і розвитку останньої є процес історичного становлення музичного інтелекту, який характеризується відповідними традиціями творчого мислення композитора,